РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477)7.078 «19-20»

DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5267.2019.5.01>

МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРАФА КАРОЛЯ-АНТОНА ЛЯНЦКОРОНСЬКОГО НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

PATRONAGE ACTIVITY OF COUNT KAROL LANCKORONSKI IN THE WESTERN UKRAINIAN LAND IN THE 2ND HALF OF THE 19TH – 20TH CENTURIES

Божко Н.М.,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства*

Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Цубова О.Л.,

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

У дослідженні звернено увагу на позитивні зміни у соціокультурному розвитку західноукраїнських земель у другій половині XIX – на поч. XX ст., що відбулися завдяки підприємницькій та доброчинній діяльності визначних особистостей, які були серед польських магнатів. Історія доброчинності засвідчує, що меценатство в Україні має глибоке коріння. Його підґрунтям є певні успіхи у господарській та підприємницькій діяльності. З покоління у покоління передавалися традиції благодійництва у шляхетних родинах. Особливого розквіту меценатство на українських теренах досягло у другій половині XIX – на початку XX ст., коли на зміну феодальному приходять нові капіталістичні методи господарювання. Цей період дає можливість проаналізувати зміни, які відбувалися у суспільстві завдяки визначним особистостям, які мали бажання і можливість спрямовувати поступ економіки і підприємництва вперед. Аналіз репрезентованого періоду свідчить, що в українській історіографії ця тема добре висвітлена завдяки інформації про діяльність відомих наддніпрянських підприємців: О. Бобринського, Харитоненків, Ханенків, купців Дегтерева, Бродських, зусиллями яких зберігалися і розвивалися не тільки українські освіта, наука, література, мистецтво, але і підприємництво у Російській імперії. Автори дослідження зробили спробу звернути увагу на господарську та культурно-просвітницьку та благодійну діяльність відомих польських та українсько-польських аристократичних родин на західноукраїнських землях, що тоді перебували у складі Австро-Угорської імперії. У статті зібрано інформацію про діяльність одного з визначних представників польської аристократичної родини – графа Кароля-Антон Лянцкоронського. Відому особистість як у польській, австрійській, так і в українській історії. Проаналізовано господарську та підприємницьку діяльність графа у другій пол. XIX – на початку XX ст., що позитивно вплинула на розвиток земель Східної Галичини, а також його культурницьку та просвітницьку діяльність. Автори зробили спробу відновити історичну пам'ять про події і визначних людей, які жили і працювали на західноукраїнських землях у другій пол. XIX – на початку XX ст., що з їхньої точки зору має сприяти розвитку добросусідських відносин між польським і українським народами.

Ключові слова: підприємництво, меценатство, благодійність, архітектура, мистецтво.

The Ukrainian and Polish peoples live side by side on the bordering lands through the centuries and have a great common and dramatic history. In current interconnections, the two depending on the political situation states, focus on contradictory, and sometimes, tragic moments of history and thus incite of the masses. The purpose of the offered study is to discard objective facts in history between neighboring nations

and to pay attention to positive pages in the history of the locality. One of such positive pages in the history of Western Ukrainian lands is the patronage of Polish aristocratic families in the second half of the 19th and early 20th centuries. At the end of the 19th century, Eastern Galicia remained a colonial territory within the Austro-Hungarian Empire. Most of the West Ukrainian lands were owned by the great magnates who used the riches of the region for their own enrichment. At the same time, there were those who without pursuing their own interests contributed to the economic development of the region, opened schools and theaters, temples and orphanages, museums and natural reservations, etc. Among such entrepreneurs was Karol-Anton Lanckoroński. Count Karol Lanckoroński is a descendant of a noble Polish family living on the Ukrainian lands that left behind a memory of a good proprietor, patron, writer, art collector, and historian. He helped to develop the economy of the region by building schools and temples, supporting talented artists and helping the disadvantaged populations and communities. He beautified the land he considered his native with architectural monuments, garden and park ensembles, and artistic worth, etc. The article covers the cultural and educational activities of the count. Attention is drawn to the establishment of the first vocational schools in the region, as well as to the promotion of new methods of managing and distributing up-to-date equipment. Therefore, the objective data recovery on the activities of the well-known aristocratic family of Galicia and their contribution to the socio-cultural development of the region will benefit to positive changes in the Ukrainian-Polish relations. Preservation and restoration of the Rozdilskyi palace complex with its landscape park that's going to become one of the attractive sightseeing centers of East Galicia.

Key words: entrepreneurship, patronage, architecture, art, charitable institutions.

Постановка проблеми. Беззаперечною умовою культурного розвитку кожної нації є знання власної історії, зокрема історичного розвитку земель порубіжжя. Український та польський народи століттями живуть пліч-о-пліч на порубіжній землі, мають велику спільну, часами драматичну історію. У сучасних відносинах двох держав переважно це залежить від політичної кон'юнктури – доволі часто акцентують увагу на суперечливих, а деколи трагічних моментах історії і тим спричиняють розпалення міжнаціональної ворожнечі. Метою запропонованого дослідження є на основі об'єктивних фактів історії між сусідніми народами зосередити увагу на позитивних справах минулого для розуміння добросусідського розвитку сьогодення та прийдешнього спільного європейського шляху.

Однією з таких позитивних сторінок історії Галичини є меценатська діяльність польських аристократичних родин другої половини XIX – на початку XX ст. Дослідження виокремленого періоду свідчить, що в українській історіографії тема благодійної діяльності на західноукраїнських землях подається не досить і дещо тенденційно. Зокрема, діяльність князів Любомирських, Сапегів, Яблоновських, графів Потоцьких, Дідушицьких, Голуховських, Скарбеків, Замойських, Баденів, Лянцкоронських з часів радянської історіографії

розглядали головним чином як феодальну експлуатацію місцевого населення, а про їхню культурно-просвітницьку працю у суспільстві не згадували.

На сучасний момент інформацію про благодійну діяльність цих аристократів можна натрапити в фундаментальних історичних виданнях та краєзнавчих дослідженнях [1; 2; 3; 6; 11], а також у наукових роботах, що аналізують функціонування поміщицьких господарств краю [4; 5]. Усе частіше з'являються науково-популярні видання про добродійні справи представників родин аристократії краю, про їхній позитивний вплив на соціокультурний стан розвитку регіону [7; 9; 15; 10; 12].

Метою дослідження є висвітлення діяльності одного з членів аристократичної родини Лянцкоронських – графа Кароля Лянцкоронського, який залишився в історичній пам'яті Галичини не тільки успішним підприємцем, але й меценатом культурного розвитку краю.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX ст. Східна Галичина залишалася колоніальною провінцією у складі Австро-Угорської імперії. Більшість західноукраїнських земель були у власності великих магнатів, які використовували багатства краю для власного збагачення. Водночас документи свідчать, що були й такі, які, піклуючись про власні інтереси, сприяли економічному

розвитку регіону, відкривали школи і театри, храми і сиротинці, музеї та природні заповідники, прикрашали нашу землю пам'ятками садово-паркового мистецтва й архітектури.

Серед таких підприємливих людей бачимо Кароля-Антоня Лянцкоронського (1848-1933). Він належав до однієї з найбагатших родин Австро-Угорщини і залишив слід в історії краю як відомий політичний, громадський і культурний діяч. Кароль Лянцкоронський був членом Верхньої палати Державної Ради у Відні, віце-президентом Організації охорони культурної спадщини, особистим радником цісаря Франца-Йосифа, кавалером ордена «Золотого Руна». Граф мав також почесні звання дійсного члена Академії Наук у Відні, доктора *honoris causa* Берлінського та Ягелонського університетів, захоплювався мистецтвом, багато мандрував світом, колекціонував мистецькі раритети, а також був письменником.

Володіючи величезними маєтками на всій території Австро-Угорської імперії, родина Лянцкоронських вважала Східну Галичину своїм рідним краєм. У власності графа перебували Ягільницький, Комарнівський та Роздільський фільварки. У 1890 р. загальна площа галицьких маєтків Кароля Лянцкоронського сягала 35,186 моргів землі (1 морг дорівнював 0,57 га), з яких 12,590 були під лісами, 22,596 – інші землі [8].

Дослідники, що вивчали господарську діяльність К. Лянцкоронського, звертали увагу на дуже відповідальне й ефективне ведення справ у маєтках графа. Його господарства спеціалізувалися передусім на вирощуванні зернових та технічних культур. У 80-х роках XIX ст. саме у Лянцкоронського з'явилися перші у нашому краї парові двигуни, удосконалені плуги, віялки, соломорізки, молотарки, сіялки, жатки тощо. Великі прибутки підприємцю приносило і тваринництво. У фільварках довкола Ягільниці (Чортківський р-н, Тернопільська обл.) розводили волів, корів, овець. У Нагірянці налагодили селекцію верхових та тяглових коней.

Чи не найбільший прибуток господарство отримувало від продажу волів. До прикладу, у 1907-1908 рр. з шести фільварків продали 104 воли на суму 31,392 корон (корона – грошова одиниця Австро-Угорщини в 1892-1918 роках) [8]. Значні надходження у бюджет родини магната давали лісові угіддя. Управління приватними лісами Лянцкоронського було зосереджено у графському надлісництві у Комарно (нині Миколаївський р-н, Львівської обл.).

Як успішний підприємець, граф вкладав кошти у модернізацію господарств та покращення якості земель. Упродовж 1874 року на території фільварку Улашківці для забезпечення захисту від паводків на річці Сереті здійснювали широкомасштабні роботи з регулювання русла на відрізок понад 640 метрів. На початок XX ст. К. Лянцкоронський вкладає великі кошти (16,838 корон) у меліорацію полів, лук та пасовиськ. Одночасно впроваджує нові методи обробітку землі, зокрема застосовує багатопільні сівозміни, внесення добрив, меліорацію тощо.

У 1885 р. К. Лянцкоронський, мріючи мати добре підготовлених і кваліфікованих працівників з місцевого населення, інвестує 16 тисяч корон у заснування «Крайової рільничої школи» в Ягільниці. Ця рільнича школа стає першим у повіті професійним навчальним закладом, де тоді українці могли здобути спеціалізовану освіту.

Отримані від підприємництва прибутки витрачались на потреби родини Лянцкоронських, а також давали можливість графові колекціонувати мистецькі твори та вести благочинну діяльність. Упродовж другої половини XIX – на поч. XX ст. граф реставрує старі і будує нові резиденції у Роздолі, Комарно, Ягільниці. Це були розкішні палаци, навколо яких розбивали чудові парки в «англійському» стилі; водночас такі локації ставали осередками, де вирувало культурне і мистецьке життя краю.

У Східній Галичині літньою резиденцією родини Лянцкоронських слугував Роздільський палац, розташований за

містечком на мальовничому пагорбі; сучасники називали його «роздільською Швейцарією» [4, с. 122]. У 1874 р. магнат розпочав реконструкцію старої частини палацу та одночасно нову будову за проектом тогочасного ректора Львівської політехніки професора Юліана Захарієвича. 1904 року французький архітектор Шарль Баужет об'єднав будівлю, спроектовану Ю. Захарієвичем, зі старою спорудою [1, с. 237]. Пильнуючи за розвитком технічного прогресу, Лянцкоронські вже наприкінці XIX ст. у Роздільському палаці користуються власним водогоном. Згодом у резиденції з'явилися електричне освітлення виробництва німецької компанії «Siemens & Halske», телефон та інші технічні новинки [4, с. 122-124]. Навколо палацу улаштовують парк площею понад 7 гектарів. Відомо, що його почали закладати попередні власники ще на початку XVIII ст. За Кароля Лянцкоронського парк збагатився рідкісними екзотичними рослинами, такими як метасеквоя китайська, гінкго дволопатева, багрянник японський, сосни Веймута, рідкісні сорти дуба звичайного тощо [11, с. 20-22].

Роздільський палац графа славився колекцією предметів мистецтва. Збірня мистецьких раритетів постійно поповнювалася, особливо коли з'явилася нова галерея. Граф Лянцкоронський підтримував талановитих митців. До прикладу, у палаці обладнали майстерню для митця Яцека Мальчевського. Нині твори художника Мальчевського з колишньої роздільської колекції експонуються у Львівській картинній галереї.

Отримуючи величезні прибутки від маєтків, граф мав можливість споряджати за власний кошт численні пошукові археологічні експедиції в Туреччину, Грецію, часто брав особисту участь у захопливих подорожах і розкопках. Враження від наукових експедицій описав у власних книжках, найбільш відома з них «Naokołaziemi 1888-1889, wrażenia, poglądy» («Довкола світу 1888-1889, враження, погляди») [13].

Після експедиції 1884 року граф прикрасив маєток у Роздолі колекцією античних

скульптур. Там же зберігав велике зібрання картин епохи Ренесансу, старовинних меблів, східних килимів і західних гобеленів, зброї, порцеляни тощо. Особливо цінною у палаці вважаємо бібліотеку, яка нараховувала до 20 тис. томів [12]. За час багатолітніх мандрівок Лянцкоронський зібрав одну з найбільших тогочасних колекцій фотографій – 120 тис. листівок – найцінніших творів мистецтва з відомих музеїв світу [1, с. 238].

Напередодні Другої світової війни найцінніші раритети з Роздільського маєтку син графа Антоній Лянцкоронський перевіз у Віденський палац, де вони були реквізовані фашистською Німеччиною. Тільки завдяки щасливому випадку ці мистецькі реліквії не зникли, а були врятовані і нині зберігаються у фондах Королівського замку у Варшаві та краківському Вавелі (Польща).

Після націоналізації маєтку радянською владою у 1940 році цінні предмети старовини вивезли до Ермітажу (нині Санкт-Петербург, Росія), а також до Одеського археологічного музею, Дрогобицького краєзнавчого музею (Україна). Варто зазначити, що історія шляхетного колекціонера має новітнє продовження: дещо з колекції графа врятував український мистецтвознавець, популяризатор нашої спадщини Борис Возницький ще на початку 2001 року. Тепер ці знахідки – чотири античні (II ст. н.е.) та одна ренесансна скульптури зберігаються у фондах Львівської мистецької галереї ім. Б. Возницького. А бронзова скульптурка путто на фонтані Роздільського маєтку виявилася витвором італійського митця XV століття Андреа Вероккіо – вчителя Леонардо да Вінчі.

Ще одним осередком культурного та економічного життя Східної Галичини впевнено можна вважати палац графа в Комарно (Львівська обл.). Будівля, споруджена у класичному стилі, вражала простотою ззовні і багатим оздобленням усередині. За життя графа цей палац більше використовувався як адміністративна споруда для керівництва фільвар-

ками [5, с. 194]. Сумна історія самого палацу. Графиня Кароліна Лянцкоронська, донька Кароля-Антоня Лянцкоронського, відома нам своєю антифашистською діяльністю в роки Другої світової війни, стала останньою власницею замку. Пізніше в будівлі садиби розташувалася польська школа. Під час німецької окупації в роки Другої світової війни палац доволі сильно постраждав. У повоєнні роки радянська влада не стала його відбудовувати [11]. На нашу думку, у 50-х роках ХХ ст. ще можна було врятувати цю пам'ятку архітектури та перепрофілювати її, скажімо, у навчальний заклад. Тоді і територія навколо будівлі нагадувала ще розкішний парк. Однак тоталітарна влада навіть у час післявоєнної розрухи, коли не вистачало вцілілих будівель, вибрала для архітектурної пам'ятки, що нагадувала про великого підприємця і мецената, – забуття і нищення.

У Ягільницькому маєтку (Тернопільська обл.) Лянцкоронський споруджує невеликий палац у лісі, що був штучно насаджений предками графа ще в XVII-XVIII ст. Варто зазначити, що ліси Білавіна та Галілея і нині є зразком найдавнішого та найуспішнішого досвіду штучного лісорозведення в Україні. Заповідний статус державного лісового заказника «Дача Галілея» було надано лісові ще у 1974 році [9].

К.-А. Лянцкоронський не шкодував коштів на будівництво і реставра-

цію костелів, греко-католицьких храмів у багатьох наших селах та містечках, серед яких – Ягільниця, Стара Ягільниця, Нагірянкa, Улашківці, Шульганівка, Свидова, Росохаче, Розділ тощо. На багатьох сакральних спорудах можна і зараз побачити герб родини мецената.

Висновок. По-перше, як нащадок шляхетного польського роду, який жив на українських землях, граф Кароль Лянцкоронський здобув серед української спільноти пошану доброго господаря, мецената, його пам'ятатимуть як письменника, колекціонера та мистецтвознавця. Він сприяв розвитку господарства нашого краю, будував школи і храми, підтримував талановитих митців і допомагав знедоленим. Прикрашав українську землю, яку вважав своєю рідною, мистецькими та архітектурними пам'ятками, садово-парковими ансамблями тощо. По-друге, відомості про справи мецената, а також про збережені пам'ятки архітектури і мистецькі цінності мають сприяти розвитку екскурсійно-туристичної привабливості Східної Галичини. По-третє, подана інформація покликана відновити історичну допомогуву практику меценатства на порубіжних українсько-польських землях, отже, сприяти формуванню новітньої плеяди українсько-польських доброчинців і меценатів, які у ХХІ ст. продовжать започатковану у минулих століттях добродійну справу культурного розвитку нашої спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войтович Л. Розділ: Столиця «Української Швейцарії» на Дністрі. Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), В. Александрович, Л. Винар, Л. Войтович, Я. Ісаєвич та ін. Вип. ІХ. Дрогобич : Коло, 2005. С. 234-256.
2. Войтович Л. Доля і недоля міста Роздола. Миколаївщина. *Збірник наукових статей*. Т. 3. Львів, 2006. С. 177-224.
3. Гнатів Я. Ключ розуміння джерел духовності. Миколаївщина. Т. 1. 1998. С. 139–140.
4. Грабар М. Спосіб життя великих землевласників у Східній Галичині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (на прикладі родини Лянцкоронських). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2014. Вип.1 (1). С. 121-126.
5. Грабар М. Роздільський маєток як власність графа Карла Лянцкоронського у Галичині (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Збірник наукових праць Харк. нац. пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*. Харків, 2011. Вип. 41. С. 192-197.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область у двадцяти шести томах. Головна редакція Української Радянської Енциклопедії. Інститут історії АН УРСР. Київ, 1968. 976 с.

7. Калинець Л. Згадуючи 620-річчя першої письмової згадки. Роди Цетнерів, Жевуських та Лянцкоронських і їхня спорідненість з Ходоровом. URL: <http://khodoriv.info/news/zhaduyuchy-620>.
8. Степаненко А. Кароль Лянцкоронський, як виявляється, був не лише «останнім гуманістом європейської аристократії». *Історичні постаті*. URL: <http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1435575814>.
9. Степаненко О. «Золота Пектораль». На Тернопільщині зберігся ліс, через який простували татари на захід. URL: <https://doba.te.ua/post/10207>.
10. Субота І. Інститут Дроговизький графа Станіслава Скарбека. URL: <http://www.mykolaiv.lviv.ua/news/politic-news>.
11. Пацура І.М., Івченко А.І., Мельник А.С., Панасюк О.С. Палацовий парк селища Розділ та його рідкісні дерева. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.6. С. 17-22.
12. Яцечко-Блаженко Т. 21 унікальна світлина маєтку Лянцкоронських в Роздолі. URL: <http://photo-lviv.in.ua/majetok-lyantskoronskyh->
13. "Naokołoziemі 1888–1889, wrażenia, poglądy". Kraków, 1893.